

## ПОТЕНЦІАЛ ПЕДАГОГІЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ

## POTENTIAL OF PEDAGOGICAL MODELING DURING THE FORMATION OF MILITARY-PROFESSIONAL RESPONSIBILITY OF MILITARY SERVANTS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

У статті розкритий потенціал педагогічного моделювання під час формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ. Зокрема, наголошено на необхідності виховання в українських офіцерів свідомого ставлення до професійних обов'язків, соціальних завдань, вимог суспільної необхідності. Акцентовано увагу на педагогічному моделюванні, яке допомагає створювати та вивчати педагогічні моделі, що відображають головні характеристики педагогічного процесу професійної підготовки військовослужбовців. Розкрито зміст поняття «військово-професійна відповідальність», запропоновано власне визначення даного терміну. Окреслено структуру військово-професійної відповідальності, яка включає три складових: афективно-мотиваційну, когнітивну, поведінкову. Представлено дефініцію терміна «педагогічне моделювання», уточнено його мету. Визначено аспекти застосування моделювання в педагогіці. З'ясовано сутність поняття «модель». Представлено власну структурно-функціональну модель формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ. Засобами моделювання визначено методологічні підходи. Уточнено трактування поняття «методологічні підходи». Виокремлено методологічні підходи до дослідження особливостей формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ: системний, діяльнісний, прaxeологічний, компетентнісний, акмеологічний та розкрито їхнє змістове наповнення. Окреслено основні шляхи формування у військовослужбовців військово-професійної відповідальності. Наголошено на необхідності використання в професійній підготовці військовослужбовців тренінгів: симуляційних, психотренінгів, стресових симуляцій. Виокремлено три групи компетентностей військовослужбовців: ключові, професійні, фахові. Зроблено висновок, що педагогічне моделювання має значний потенціал під час формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців, адже дає повне, об'єктивне уявлення про педагогічний процес виховання здатності усвідомлено обирати способи поведінки, оцінювати їхні наслідки.

**Ключові слова:** відповідальність, військово-професійна відповідальність, моделювання, педагогічна модель, методологічні підходи, системний, діяльнісний, прaxeологічний, компетентнісний, акмеологічний.

The article reveals the potential of pedagogical modeling in the formation of military-professional responsibility of servicemen of the Armed Forces of Ukraine. In particular, it emphasizes the need to educate Ukrainian officers in a conscious attitude towards professional duties, social tasks, and the requirements of social necessity. Attention is focused on pedagogical modeling, which helps to create and study pedagogical models that reflect the main characteristics of the pedagogical process of professional training of servicemen. The content of the concept of «military-professional responsibility» is revealed, and the actual definition of this term is proposed. The structure of military-professional responsibility is outlined, which includes three components: affective-motivational, cognitive, and behavioral. The definition of the term «pedagogical modeling» is presented, and its purpose is clarified. Aspects of the application of modeling in pedagogy are determined. The essence of the concept of «model» is clarified. Our own structural and functional model of the formation of military-professional responsibility of servicemen of the Armed Forces of Ukraine is presented. Methodological approaches are determined by modeling tools. The interpretation of the concept of «methodological approaches» is clarified. Methodological approaches to the study of the features of the formation of military-professional responsibility of servicemen of the Armed Forces of Ukraine are identified: systemic, activity-based, praxeological, competence-based, acmeological, and their content is revealed. The main ways of forming military-professional responsibility in servicemen are outlined. The need to use training in the professional training of servicemen: simulation, psychotraining, stress simulations is emphasized. Three groups of military personnel's competencies are identified: key, professional, and specialist. It is concluded that pedagogical modeling has significant potential in the formation of military-professional responsibility of servicemen, as it gives a complete, objective idea of the pedagogical process of educating the ability to consciously choose ways of behavior and evaluate their consequences.

**Key words:** responsibility, military-professional responsibility, modeling, methodological approaches, systemic, activity-based, praxeological, competency-based, acmeological.

УДК 37.013.2:355.23  
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/80.1.11>

**Александрович В.В.,**  
аспірант кафедри машинознавства  
і транспорту  
Тернопільського національного  
педагогічного університету імені  
Володимира Гнатюка

### Постановка проблеми у загальному вигляді.

В умовах сучасних викликів, пов'язаних з повномасштабною війною в Україні, збройними конфліктами, постійною загрозою національній безпеці, надзвичайно важливого значення набуває проблема формування військово-професійної

відповідальності військовослужбовців Збройних сил України (ЗСУ). Вважаємо, що формування відповідальності у військовослужбовців є ключовим аспектом підготовки висококваліфікованих кадрів, здатних приймати правильні рішення, ефективно виконувати бойові завдання на всіх рівнях, діяти

в умовах стресу та швидких змін. Свідоме ставлення до професійних обов'язків, соціальних завдань, вимог суспільної необхідності, на наше переконання, є критично важливою компетентністю українських офіцерів, необхідною для забезпечення підтримання порядку та дисципліни в військових підрозділах, розвитку командного духу, збереження національної безпеки. Зростання вимог до військової служби вимагає від військовослужбовців не лише технічної та тактичної майстерності, але й глибокого усвідомлення своєї ролі в колективі та суспільстві. Варто наголосити, що формування військово-професійної відповідальності в майбутніх офіцерів є важливою складовою для забезпечення стабільності та ефективності ЗСУ, підтримання високих моральних та етичних стандартів у військовій справі. З огляду на це, вагоме завдання покладається на вищі військові навчальні заклади (ВВНЗ), які мають формувати в українських офіцерів усвідомлення особистої відповідальності за виконання службових обов'язків, здатність приймати рішення в умовах невизначеності.

Суттєвий потенціал для формування та розвитку військово-професійної відповідальності у військовослужбовців ЗСУ вбачаємо в педагогічному моделюванні, яке допомагає створювати та вивчати педагогічні моделі, що відображають головні характеристики педагогічного процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів. Вважаємо, що розробка моделі формування військово-професійної відповідальності у військовослужбовців ЗСУ, яка ґрунтується на оновленому змісті навчання, використанні інноваційних організаційних форм, технологій, методів, засобів сприятиме не лише успішній реалізації освітнього процесу у ВВНЗ, а й розвитку в майбутніх офіцерів ініціативності, відповідальності, готовності до самостійного прийняття рішень та здатності адаптуватися до умов військової служби.

Таким чином, педагогічне моделювання є важливим методом дослідження особливостей формування відповідальності у військовослужбовців ЗСУ до виконання військових завдань на високому професійному рівні. Тому, постає необхідність у обґрунтуванні методологічних основ формування військово-професійної відповідальності в майбутніх офіцерів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ стала об'єктом досліджень Є. Гарбара, О. Капінуса, П. Квіткіна, Н. Олексюк, В. Петрова, О. Петрової, О. Полякової, І. Ребрій, К. Халецької та інших.

Зокрема, Є. Гарбар вивчає теоретико-методичні аспекти виховання громадянської відповідальності в майбутніх офіцерів у військових закладах вищої освіти. Нам імponує, що О. Капінус у свої

роботах презентує авторське бачення структурних складових соціальної відповідальності майбутніх офіцерів ЗСУ. До прикладу, П. Квіткін, І. Ребрій зосереджують увагу на вивченні правової культури і соціальної відповідальності військовослужбовців. Н. Олексюк розглядає зміст соціальної відповідальності майбутніх офіцерів та особливості її формування в процесі їх професійної підготовки. В. Петров, О. Петрова вивчають методологічні основи формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки. Наукові напрацювання О. Полякової присвячені розгляду правового регулювання адміністративної відповідальності військовослужбовців ЗСУ. Так, К. Халецька розглядає особливості формування та розвитку ціннісних орієнтацій військовослужбовців з різним рівнем відповідальності.

Метод педагогічного моделювання представлений в науково-педагогічних дослідженнях Є. Гарбара, О. Капінуса, Ю. Сичевського та інших. Так, у наукових працях Є. Гарбара обґрунтовано структурно-функціональну модель системи виховання громадянської відповідальності майбутніх офіцерів військових закладів вищої освіти. У дослідженнях О. Капінуса розглянуто практичні механізми впровадження моделі формування соціальної відповідальності майбутніх офіцерів засобами інтерактивних технологій. У публікаціях Ю. Сичевського розроблено модель педагогічної технології формування відповідальності в майбутніх офіцерів-прикордонників.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Аналіз наукового доробку засвідчує, що дослідження переважно спрямовуються на вивчення громадянської відповідальності, соціальної відповідальності, адміністративної відповідальності військовослужбовців. Теоретико-методичні аспекти формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ належним чином не досліджені, не розкритий потенціал педагогічного моделювання в розвитку відповідальності у майбутніх офіцерів.

**Мета статті** полягає в обґрунтуванні потенціалу педагогічного моделювання під час формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ.

**Виклад основного матеріалу.** Військово-професійна відповідальність, на переконання А. Афанасьєва, є важливою особистісно-професійною якістю, в якій поєднані психофізіологічні, соціально-психологічні, морально-духовні функції. Науковець стверджує, що це смисловий принцип особистості майбутнього офіцера, що виражається в позитивному ставленні, прийнятті, реалізації завдань, доручень, наказів, які становлять військово-професійну необхідність [1, с. 9]. Ми розглядаємо *військово-професійну відповідальність як комплексну характеристику поведінки*

військовослужбовця, яка поєднує в собі етичні, моральні та правові аспекти, що визначають його обов'язок перед державою, колективом і власною професією. На наше переконання, військово-професійна відповідальність є однією з ключових рис, яка визначає не лише здатність військовослужбовців діяти в стресових ситуаціях, зберігаючи професіоналізм і моральні принципи, а й ефективність функціонування ЗСУ.

Для нашого дослідження важливою є структура військово-професійної відповідальності, запропонована А. Афанасьєвим. Дослідник виокремлює три складових: афективно-мотиваційну, когнітивну та поведінкову, які взаємопов'язані між собою. Розглянемо їх детальніше. Так, афективно-мотиваційна складова – включає впорядковану сукупність мотивів соціально-відповідальної поведінки та емоційні переживання, пов'язані з предметом відповідальності. Когнітивна складова – включає сукупність засвоєних військовослужбовцями знань про сутність відповідальності та норми поведінки соціально відповідальної особистості. Поведінкова складова – виражається у виборі певної лінії поведінки, яка відповідає нормам відповідальності [1, с. 6–7].

Вважаємо, що в структурі військово-професійної відповідальності варто виокремити й такі компоненти: обов'язок виконувати військові накази, відповідно до законодавства, військових правил, статутів, що регулюють діяльність ЗСУ; моральну відповідальність за свої дії, рішення та їх наслідки; професійну відповідальність, яка полягає в підтриманні високого рівня майстерності, знань, умінь; колективну відповідальність за себе, свій підрозділ, життя та безпеку товаришів по службі.

Задля того, щоб описати, проаналізувати, удосконалити систему педагогічної діяльності у ВВНЗ, спрямовану на формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ, доречно використовувати педагогічне моделювання. В «Українському педагогічному енциклопедичному словнику» під авторством С. Гончаренка поняття «педагогічне моделювання» розглядається як конструювання, яке є науково-обґрунтованим і відповідає моделі педагогічного процесу, який досліджується. «Мета педагогічного моделювання, – зазначає науковець, – полягає у виявленні можливостей удосконалення освітнього процесу, пошуку шляхів підвищення його результативності та ефективності, на основі детального вивчення моделі» [4, с. 213]. Варто наголосити, що саме завдяки моделюванню відбувається дослідження педагогічних процесів і об'єктів, що дає змогу визначати та вивчати їх характеристики, використовуючи ті, чи інші методики.

Важливими є аспекти застосування моделювання в педагогіці, окреслені, Є. Лодатком: загальнометодичний – дає змогу оцінити

відношення і зв'язки між характеристиками елементів освітнього процесу; психолого-педагогічний – дозволяє встановлювати психолого-педагогічні закономірності, на основі опису різних сторін загальнопедагогічної, освітньої діяльності; гносеологічний – допомагає пізнати педагогічне явище (об'єкт, процес), завдяки використанню моделі як проміжного об'єкта [7, с. 6].

Модель, на переконання Н. Брюханової, Н. Корольової, є особливою формою відображення інформації про об'єкт, системою, яка відтворюючи властивості об'єкта дослідження, здатна замінити його таким чином, щоб отримати нову інформацію про цей об'єкт [2, с. 65]. Варто наголосити, що моделювання є важливим засобом наукового пізнання процесу формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ. Модель педагогічної системи формування відповідальності в майбутніх офіцерів є графічним, наочним засобом, який схематично відображає компоненти, з яких складається система, взаємозалежності між ними. У рамках нашого дослідження нами розроблена структурно-функціональна модель, яка виступає системою організації освітнього процесу у ВВНЗ, спрямованого на формування військово-професійної відповідальності у військовослужбовців. Слід зазначити, що вона є цілісною системою, що складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: цільового, змістовно-процесуального, результативного.

Вважаємо, що засобами моделювання виступають методологічні підходи. Методологічні підходи, на переконання А. Стогній, – це методологічна основа, методологічний засіб, методологічне підґрунтя дослідження проблеми. Авторка стверджує, що методологічний підхід визначає особливості та принципи організації педагогічного процесу, діяльність його суб'єктів [11, с. 112]. О. Зінченко, В. Свистун [10, с. 239] поняття «методологічні підходи» розглядають як синтез концептуальних положень, принципів, ідей, на яких ґрунтується розв'язання досліджуваної проблеми. На нашу думку, методологічні підходи націлені на удосконалення системи професійної освіти військовослужбовців ЗСУ. У нашому розумінні, *методологічні підходи до дослідження особливостей формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ – це стратегічні напрями, які використовуються для аналізу та вивчення процесу формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ та визначають компоненти системи навчання: мету, завдання, зміст, шляхи, способи, особливості діяльності викладача і майбутніх офіцерів.*

Ми виокремлюємо наступні **методологічні підходи до дослідження особливостей формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ: системний,**

діяльнісний, праксеологічний, компетентнісний, акмеологічний.

**Системний підхід** розглядає професійну підготовку військовослужбовців як систему. Даний підхід дає змогу цілісно описати процес формування військово-професійної відповідальності у військовослужбовців ЗСУ, з урахуванням чинників, які визначають ефективність даного процесу, та взаємозв'язків між компонентами. Даний підхід використовується для розробки системи формування військово-професійної відповідальності в майбутніх офіцерів, визначення компонентів цієї системи та впровадження в практику ВВНЗ. Вважаємо, що формування

військово-професійної відповідальності має бути комплексним та системним процесом, який охоплює навчальні, виховані та практичні аспекти військової служби. Професійна підготовка майбутніх офіцерів, на наше переконання, повинна включати не тільки фізичну та технічну підготовку, а й виховання відповідальності до виконання справи, через дотримання морально-етичних стандартів. О. Зінченко, В. Свистун [10, с. 240] зауважують те, що системний підхід передбачає систематичність, послідовність та системність у здобутті освіти майбутніми офіцерами та формування в них військово-професійної відповідальності як складної та системної загально соціологічної категорії, яка виражає свідоме ставлення за результати та наслідки власних дій.

**Діяльнісний підхід** допомагає визначити особливості процесу формування військово-професійної відповідальності в військовослужбовців ЗСУ у ВВНЗ. Вважаємо, що традиційні методи навчання не завжди сприяють формуванню відповідальності у військовослужбовців, особливо в умовах високої стресової ситуації. Діяльнісний підхід, який орієнтується на реальні умови військової служби, є ефективним у розвитку відповідальності, оскільки дозволяє практично тренувати військових в умовах, наближених до бойових. Слід зазначити, що психологічна підготовка та розвиток відповідальності через практичні завдання та симуляції допомагають краще підготувати військовослужбовців до реальних викликів. З огляду на це, задля формування військово-професійної відповідальності доречними є ігрові технології, які допомагають моделювати різноманітні ситуації та шукати шляхи їх розв'язання, на основі аналізу проблемних питань. «Предметні ігри, – зазначає Ю. Дем'янюк, – спрямовані не лише на пізнання закономірностей та явищ, а й ілюструють особливості взаємовідносин між людьми. Зміст гри полягає у відтворенні особливостей військової професійної діяльності, моделюванні відносин. Завдяки грі, формуються навички та вміння ухвалювати рішення, особистісні та професійні якості» [5, с. 53]. На наше переконання, майбутнім

офіцерам під час освітнього процесу варто пропонувати завдання на розвиток прийняття рішень, управлінських навичок та етики поведінки. Наголосимо й на необхідності використання проєктних та інтерактивних технологій, які сприяють формуванню та розвитку в майбутніх офіцерів навичок критичного та творчого мислення, відповідальності за виконання завдання.

Поділяємо думку А. Куценко, Ю. Скарбовської щодо необхідності використання в професійній підготовці військовослужбовців тренінгів, зокрема, симуляційних, психотренінгів, стресових симуляцій, завдяки яким можна змодельовати бойові ситуації, наблизити тренування до реальних бойових умов, що сприятиме розвитку відповідальності, адаптаційних здібностей, стресостійкості. «Випробування під час таких тренінгів, – зауважують науковці, – дають можливість визначити здатність майбутніх офіцерів приймати рішення в критичних ситуаціях, адекватно діяти, зберігати холонокровність» [6, с. 123].

**Праксеологічний підхід** – передбачає вивчення процесуальної сторони педагогічної діяльності, з метою її покращення, оптимізації, виявлення доцільності педагогічних дій, завдяки яким можна досягнути високої результативності. Л. Романовська основне завдання даного методологічного підходу вбачає в пошуку, вивченні, впровадженні необхідного для ефективного діяльності. Науковиця зауважує, що саме праксеологічний підхід допомагає визначити ефективні способи удосконалення військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів задля забезпечення їх успішності в майбутній військовій сфері [9, с. 159].

Для нашого дослідження викликають зацікавлення основні шляхи формування у військовослужбовців військово-професійної відповідальності, запропоновані І. Гамулим: формування позитивної мотивації до відповідальної поведінки; активне залучення майбутніх офіцерів до видів діяльності, які сприяють оволодінню навичками відповідальної поведінки: керівника, організатора, виконавця; формування самостійності у військовослужбовців у різних видах діяльності; підвищення педагогічної культури викладачів; самовиховання відповідальності; використання індивідуального підходу, відповідно до рівня сформованості відповідальності у військовослужбовців [3, с. 11].

**Компетентнісний підхід** – націлений на визначення мети вищої військово-професійної освіти та формування низки компетентностей. Даний методологічний підхід полягає також у розробці та впровадженні системи критеріїв та показників, які дозволяють оцінити рівень професійної відповідальності військовослужбовців. На нашу думку, саме компетентнісний підхід є основою для формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ. До прикладу,

О. Зінченко та В. Свистун [10, с. 240] визначають даний підхід як ключовий у системі освіти майбутніх офіцерів, адже орієнтований на практичні результати військової освіти – здатність усвідомлювати суть та значення військової діяльності, свідомо ставитися до виконання соціальних завдань, професійних обов'язків, готовність діяти в проблемних ситуаціях та ефективно їх вирішувати. Зокрема, В. Ягупов виокремлює три групи компетентностей військовослужбовців: ключові – універсальні, базові компетентності, які ґрунтуються на загальних навичках та необхідні для виконання загальних завдань під час військової служби (до них належить соціальна, комунікативна, інформаційна компетентності); професійні – компетентності, які визначають здатність виконувати поставлені завдання у військовій сфері (до даної групи компетентностей відносять технічну грамотність, фізичну підготовленість, тактичні та оперативні знання); фахові – специфічні компетентності, які відображають спеціалізацію військовослужбовців, зокрема, це здатність до розв'язання завдань із використанням спеціальних технологій, ґрунтовні знання у вузькопредметній сфері [12, с. 23].

На наше переконання, військовослужбовці мають володіти професійною компетентністю та професійною мобільністю, які передбачають здатність адаптуватися до нових умов, вирішувати професійні та соціальні проблеми, нести відповідальність за прийняті рішення та їхні наслідки. Важливою професійною компетентністю військовослужбовців вважаємо здатність відповідально ставитися до виконання посадових обов'язків.

**Акмеологічний підхід** – характеризує здатність військовослужбовців до саморозвитку, самореалізації, адаптації до вирішення професійних проблем. Варто зазначити, що сутність акмеологічного підходу в дослідженні військово-професійної відповідальності полягає в орієнтації майбутніх офіцерів на саморозвиток, самопізнання, самовдосконалення, завдяки рефлексії результатів професійної діяльності та культивуванню в собі справедливості, обов'язковості, точності, принциповості, готовності відповідати за наслідки власних дій. На нашу думку, формуванню відповідальності в військовослужбовців сприятиме використання методів саморозвитку, рефлексії, аналізу власних досягнень і помилок у військовій діяльності. Акмеологічними варіантами професіоналізму військовослужбовців, на переконання Ю. Норчука, є вміння приймати рішення, виявляти сміливість у прийнятті рішень, які мають характеризуватися надійністю, точністю, своєчасністю, нестандартністю, ефективністю [8, с. 216].

**Висновки.** Отже, педагогічне моделювання має значний потенціал під час формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців, адже дає повне, об'єктивне уявлення

про педагогічний процес виховання здатності усвідомлено обирати способи поведінки, оцінювати їхні наслідки. Завдяки педагогічному моделюванню можна побудувати досконалі функціональні моделі, які допоможуть у вирішенні завдань сучасної військової освіти. Методологічні підходи дозволяють створювати умови для цілеспрямованого вдосконалення особистості військовослужбовця, підвищення його здатності до самостійного прийняття рішень у складних ситуаціях та забезпечення високого рівня дисципліни й відповідальності.

Наше дослідження не вичерпує усіх аспектів розглянутої проблеми, перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні особливостей використання тренінгових технологій у розвитку військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ під час практичної підготовки.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Афанасьєв А. О. Психологічні основи становлення військово-професійної відповідальності у курсантів НАПВУ : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : 20.02.02. Хмельницький, 2000. 21 с.
2. Брюханова Н. О., Корльова Н. В. Педагогічне моделювання: стан і тенденції розвитку. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2015. № 3. С. 64–71.
3. Гамула І. А. Формування відповідальності в курсантів військових інститутів : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2002. 20 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
5. Дем'янюк Ю. А. Формування професійної компетентності військовослужбовців державної прикордонної служби України у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ на засадах інтерактивного навчання. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 6. С. 51–54.
6. Куценко А. О., Скарбовська Ю. М. Формування стресостійкості та психологічної готовності військовослужбовців до участі в бойових діях. *Молодий вчений*. 2024. № 6 (130). С. 120–124.
7. Лодатко Є. О. Педагогічне моделювання : монографія. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2022. 206 с.
8. Норчук Ю. В. Психологічний аналіз та концептуалізація завчасної стійкості майбутніх військовослужбовців. *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. № 3 (46). С. 214–224.
9. Романовська Л. І. Праксеологічний підхід: теоретико-методологічні аспекти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 25. Т. 2. С. 157–161.
10. Свистун В., Зінченко О. Методологічні підходи до розвитку управлінської компетентності офіцерів у системі післядипломної освіти. *Військова освіта*. 2024. № 1 (49). С. 233–246.

11. Стогній А. Методологічні підходи до навчальної дисципліни «Загальні технології харчових виробництв» у процесі підготовки майбутніх педагогів професійного навчання. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Проблеми*

*методики фізико-математичної і технологічної освіти»*. 2016. Вип. 9 (3). С. 110–114.

12. Ягупов В. В. Методологічні основи розуміння та обґрунтування понять «компетентність» і «компетенція». *Нові технології навчання*. 2011. Вип. 69. Ч. 1. С. 20–29.